

Birinci Dünya Savaşı'nda Acaristan

Adjara in the World War I

Sezgin Özgür Koç*^{ID}

* Dr. Öğrencisi, Ankara Üniversitesi,
Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara,
Türkiye
ORCID No: 0000-0002-3817-6867

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Sezgin Özgür Koç
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi
Enstitüsü, Ankara, Türkiye
E-posta/E-mail:
sezginozgurkoc@gmail.com

Başvuru/Submitted: 05.12.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested:
28.02.2022
Son Revizyon/Last Revision Received:
02.03.2022
Kabul/Accepted: 22.03.2022
Yayınlanma/publication: 25.03.2022

Atıf/Citation:
Koç, Sezgin Özgür, "Birinci Dünya
Savaşı'nda Acaristan", *Tarihin Peşinde*
Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar
Dergisi, S. 27, (2022), 105-121.

ÖZ

Acaristan, Gürcistan sınırı içinde Türkiye sınırına yakın bir özerk cumhuriyettir. Berlin Antlaşması ile Kars-Ardahan ve Acaristan'ın merkezi Batum, Rusya'ya bırakıldı. I. Dünya Savaşı sırasında bölge Rusya'da kaldı. Daha sonra Sovyet Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Brest-Litovks Antlaşması'yla Osmanlı Devleti sınırlarına katıldı. Osmanlı Devleti'nin bölgeden ayrılmasıyla İngiltere'nin işgaline uğradı. İngiltere'nin çekilmesinden sonra Gürcülerin kontrolüne geçti. Batum Antlaşması'yla tekrardan Türkiye'ye katıldı. Türkiye, Moskova Antlaşması ile Acara'yı belirli koşullar altında Sovyet Gürcistanı'na veremeyi kabul etti.

Anahtar Kelimeler: *Acaristan, Batum, Gürcistan, Osmanlı Devleti, Rusya*

ABSTRACT

Adjara is a autonomous republic within the borders of Georgia. With the Treaty of Berlin, Batumi-Kars-Ardahan, the center of Adjara, was left to Russia. During World War I, the region remained in Russia. Joined the borders of the Ottoman Empire with the Treaty of Brest-Litovsk signed between Soviet Russia and the Ottoman Empire. After the Ottoman Empire left the region, was occupied by Britain. After the British withdrawal, it passed under the control of the Georgians, joined Turkey again with the Treaty of Batumi. Turkey, it agreed to give Adjara to Soviet Georgia under specific conditions with the Treaty of Moscow.

Keywords: *Adjara, Batumi, Georgia, Ottoman Empire, Russia*

Giriş

Megrel-Laz dilinde “Yağmurlu yer” anlamına gelen “Acara (Acaristan)” kuzey ve kuzeydoğuda Gürcistan, batıda Karadeniz, güneyde Türkiye’nin Artvin ve Ardahan illeriyle çevrili olup merkezi Batum’dur; yüz ölçümü 3000 km²dir. Acara’nın Türkiye sınırı 120 km, Karadeniz sahili 50 km’dir.¹ Acaristan; tarihi, insanları, yemyeşil dağları, ormanları, suları ve deniziyle Kafkasya’nın, en güzel yerlerindedir.² Doğal güzelliklerinin yanı sıra zengin doğal kaynaklarıyla zirai faaliyetler için de elverişli bir yerdir.³

Gürcistan halkı; kendilerini Kartvel, ülkelerini Sakartvelo (Kartvel Yurdu) diye nitelendirmektedirler. Ancak Acaralılar, kendileri için Kartvel ismini reddetmektedirler. Karadeniz’in güneydoğusunda yaşayan kavmin atası olarak Eger’den söz edilmektedir. Kolhis (Acara) halkı, Egres’ten inmiş olduğundan, bu halka Eger-Egerli adı verilir. Burada sözü edilen Kartvel ve Egerler ayrı ayrı kavimlerdir. Acar isminin Eger’den gelme ihtimali çok yüksektir.⁴ Eski Yunan kaynaklarında “Kolchi” olarak adlandırılan kavmin kalıntısı sayılan şimdiki Acarlar ancak MS 7.yüzyılda Gürcüleştiler.⁵ Gürcüler de Acaristan’ı Gürcü/Kartvel unsuru olarak kabul etmemektedir. Gürcüler, “Tatar” ismini “Acara” için kullanırlar. “Tatar” ismine Rusların, Ahıska ve Ardahan’ın köylerinde meskûn Türk ahalinin adı olarak Rus yıllıklarında yer verilmektedir.⁶ Ancak Acaristan, Müslüman Acarların toplu yaşadıkları ülkedir. Nüfusunun büyük kısmı da Müslüman Acaralılardan meydana gelir.⁷

Acara ve çevresinde milattan önce VIII ve VII. yüzyıllarda Kolhis ya da Kolçi Krallığı bulunmaktadır. Acarların (Acaralılar) yaşadığı bölgede milâttan önce VII. yüzyıldan itibaren Grek kolonileri kuruldu. Daha sonra I. yüzyılda önce Pontus Kralı Mithridates’in, ardından Roma’nın hâkimiyetinde kaldı. Romalıların “Lazika” adını verdiği Egrisi Krallığı V. yüzyıla kadar devam etti. Bu bölge daha sonra Bizanslıların eline geçti. VII. yüzyılda İslâm orduları Kafkasya’yı alıp 920 yılına kadar bu bölgede Müslümanlığı yaydı. Müslüman Arapların Kafkasya’ya hâkim olması üzerine Acaralar, batıya kaçan Gürcülerle karşı karşıya geldiler. Bu arada Abuserisdze hanedanı tarafından yönetilen Acara, 975’te Gürcistan’a katıldı. Bu hanedanın egemenliği Acara’da Selçuklular dönemi dâhil 200 yıl sürdü.⁸ Selçukluların Bizans-Bagratlı kuvvetlerine karşı “Posof/Kol Savaşı’nı” kazandı. Böylece Batum ve Acara, Selçuklu topraklarına katıldı (1081). Bu topraklar 1124 yılında Kıpçakların gelişine kadar Selçuklularca yönetildi.⁹ Acara ve İmeret Krallığı’nın Osmanlı Devleti’ne bağlanmasına rağmen Acara’nın fethi 1535’te tamamlandı.¹⁰

Erzurum Beylerbeyliği sancak listesinde yer alan Acara, 1580’de Çıldır Beylerbeyliği’ne bağlandı. 1591’de Yukarı ve Aşağı Acara’nın birleştirilmesiyle Acara Beylerbeyliği oluşturuldu. Ancak istenilen sonuç alınmayınca tekrardan 1603 yılında Çıldır Beylerbeyliğine bağlandı.¹¹ Acara, Trabzon salnâmelerinde merkezi Batum olan Lazistan sancağına bağlıdır.¹² 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’na kadar Osmanlı yönetiminde kaldı. Savaşın ardından 3 Mart

¹ Mustafa Aydın, “Acara-Kafkasya’da Gürcistan Cumhuriyeti’ne Bağlı Özerk Bölge”, TDVIA, C 1, Ankara 2020, s. 31.

² Paul Henze bu konuda; “Kafkasya’da Acara’ dan daha güzel bir bölge yoktur.” demektedir. Ayrıntılı bilgi edinmek için bk. Paul Henze, “1995’te Gürcistan”, *Yeni Forum*, (Kasım 1995), s. 318.

³ Acaristan merkezi olan Batum ve çevresinin doğal güzellikleri ve zirai faaliyetleriyle ilgili olarak bk. Faik Nüzhed, “Batum Mektubu”, *Bağcıvan*, 1 Eylül 1334, C 1 Nu: 4, s. 75-77.

⁴ P. Minas Bijişkyan (Trabzonlu), *Karadeniz’in Kıyıları, Tarih ve Coğrafyası*, çev. H.D. Andersyan, İstanbul 1969, s. 66.

⁵ A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi’ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 258.

⁶ Yunus Zeyrek, *Acaristan ve Acaralar*, Ankara 2001, s. 16.

⁷ *Meydan Larousse Büyük Lügat Ansiklopedi*, C I. İstanbul 1992, s. 50.

⁸ Aydın, *agm.*, s. 31.

⁹ Aydın, *agm.*, s. 31.

¹⁰ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi: 1451-1590*, Ankara 1976, s. 43.

¹¹ Aydın, *agm.*, s. 31.

¹² Kırzioğlu, *age.*, s. 44.

1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum sancakları Ruslara bırakıldı. Ayastefanos Antlaşması'nın yerine imzalanan Berlin Antlaşması'ndan¹³ sonra Rus egemenliğini kabul etmeyen Acara halkının bir kısmı Anadolu'nun çeşitli yerlerine göç etmek zorunda kaldı.¹⁴Bu çalışmamızda I. Dünya Savaşı'nda Acaristan'ın durumu ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas politikasında Acaristan'ın durumu incelendi.

I. Birinci Dünya Savaşı ve Rusya'nın Tutumu

Sanayi Devrimi'nden sonra dünyanın seyri de değişti. Devletler arasında Coğrafi Keşiflerle birlikte başlayan sömürgecilik giderek hız kazandı. Özellikle büyük devletlerden olan İngiltere ve Fransa ham madde ve pazar arayışına girdi. Bu sırada yeni yeni ortaya çıkan iki devlet, dünya siyasetini değiştirdi. Bu iki devlet (siyasi birliğini geç tamamlayan İtalya ve Almanya) sömürgecilik ve ham madde yarışına dâhil oldu. İtalya önce Habeşistan'a daha sonra Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'a saldırdı. Almanya ile İngiltere arasında ise giderek artan bir rekabet artık gün yüzüne çıkmaya başladı. Bu iki devletin rekabeti dünyayı bloklaşmalara ve silahlanma yarışına itti. Rusya ise bu rekabetin sonucundan özellikle tarihî emelleri olan Boğazlar üzerinde hâkim olmayı gerçekleştirmek için Almanya'nın ezilmesi gerektiğine inanıyordu. Çünkü Ruslar; Boğazlara hâkim olmak istiyor ancak Almanların Osmanlı'da nüfuz ve üstünlük kazanması bunu engelliyordu. Bunun için Almanların ortadan kalkması gerekiyordu. Rusların, I. Dünya Savaşı'ndan önce bir politikası daha vardı. Bu politika Panslavizm'dir. Tüm Balkan Slavlarını tek çatı altında birleştirip Güney Slavları Devleti'ni kurmak istiyordu. Ancak burada ikinci bir engel daha vardı. Bu engel Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'ydu. Balkanlarda bulunan Slavlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı birleşmediler ancak Osmanlı'ya karşı birleştiler.¹⁵ Ruslar, 1904 -1905 Japon hezimetinden sonra 1905'te bir yenileşme hareketine girerek silahlanma yarışına girdi.¹⁶ Donanmasını güçlendirmek için yeni gemi inşaatlarına girişti ancak savaş başladığında bu gemilerin yapımı bitmiş değildi. Dünyanın yeni bir savaşın içinde olduğu aşikârdı. Bundaki temel neden İngiliz-Alman rekabetiydi. Savaşın her an çıkması beklenmekteydi. Tüm devletler hazırlıklarını yapmaktaydı. Beklenen oldu ve Bosna Hersek'e (Saray Bosna) ziyarete gelen Avusturya veliahdı "*Büyük Sırbistan*" adlı gizli bir cemiyete mensup bir genç olan Pirincip tarafından öldürüldü. Bu durum I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına bir neden oldu. 28 Temmuz 1914 yılında Avusturya – Macaristan Sırbistan'a harp ilan etti. Bunun üzerine Rusların Çarı II. Nikola seferberlik başlattı. Bunun etkisiyle Almanlar da Ruslara savaş ilan etti. Aynı blokta yer alan İtalya ise tarafsız olduğunu belirtti. Harbin başlaması, Rusya'da büyük bir heyecan uyandırdı. Grevler durdu ve on binlerce kişi savaşa katılmak için gönüllü oldu. Almanlar, Marn Muharebesi'ni kaybetmesine rağmen Ruslarla yaptığı Tannenberg Meydan Muharebesi'ni (23-31 Ağustos 1914) kazandı. Bu arada Galiçya'daki mücadele çok çetin geçmekte idi. Ruslar, Avusturya–Macaristan Cephesi'nde önemli başarılar elde etti. Rus orduları, 1916 yılında Romanya'nın müttefiklerle savaşa girmesi üzerine yardım gönderdi. Buradaki durum diğer cephelerde olduğu gibi bir başarı getirmede. 1917 yılına gelindiğinde ise Ruslar, Almanlardan Kuzey Cephesi'nde önemli bazı kaleleri aldı ancak karşı hücumla bu kaleleri de kaybettiler.

¹³ "Karadeniz hâkimiyetinin birinci şartı Batum'a hâkim olmaktır. Ayrıca etrafındaki petrol membarlarının temini, İran bölgesinin ele geçirilmesi gibi iktisadi sebeplerden dolayı Berlin Kongresi'nde Kars- Ardahan- Batum'u almak için ısrar etmişler ve bunun sonucunda Batum'un serbest liman olmak koşuluyla Rusya'ya bırakıldı." Bk. Kazım Şinasi, "Şuun-Batum-Kirk Seneden Beri Anavatandan Uzak Yaşayan Karadeniz'in Anahtarı, Batum", *Yeni Mecmua*, (18 Nisan 1918), C 2, 1. Sene, S. 40, s. 279.

¹⁴ Aydın, *agm.*, s. 31.

¹⁵ G.H. Bolsover, "1815–1914 Arasında Rus Dış Politikalarına Bir Bakış", *Bellekten*, C XXX/S. 118, (1966), s. 284.

¹⁶ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için bk. Tefvik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 21-22.

Rusya'nın, Amerika ve Japonya'dan sipariş ettiği savaş gemileri geldi. Fakat orduda bir gevşemenin olması ve Şubat Devrimi'nin gerçekleşmesi Rusların savaştan çekilmesine neden oldu.

II. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne Savaş İlan Etmesi

1908'de İngiltere ve Rusya arasında yapılan Reval Görüşmeleri'nde İngiltere Rusların Osmanlı topraklarındaki emellerine karışmayacak, bundan sonra Rusya serbest bırakılmış olacaktı. Ancak bu sıralarda Rusların tarihî emellerini gerçekleştirme imkânı olmadı. Çünkü Osmanlı ve Almanya yakınlaşması hız kazandı. Bunun üzerine Ruslar, 1914 Haziran'ında diplomatik faaliyetlere hız verdi. Rus Dışişleri Bakanı Sazanov, İstanbul'daki Rus elçisine Osmanlı'ya karşı takip edilecek siyaset hakkında esaslı bir talimat gönderdi. Ruslar, şimdilik Türklere açtıkları düşmanlığı doğru bulmuyordu.¹⁷ Türklere Ruslar arasında 5-14 Ağustos 1914 tarihlerinde İstanbul ve Petersburg'dan bazı görüşmeler oldu. Ancak Rus Dışişleri bakanı Sazanov Türklere anlaşma fikrini reddetti. Bunun üzerine Türklere Almanlar arasında 2 Ağustos tarihinde gizli bir anlaşma imzalandı. Goeben (Yavuz) ve Breslav (Midilli) Akdeniz'den İngiliz ve Müttefik donanmasının önünden kaçıp Osmanlı'ya iltica edince Osmanlı Devleti, bu gemileri satın aldığını ilan etti.¹⁸ 21 Ekim 1914 tarihinde Goben ve Breslau gemilerinin Almanya'dan satın alındığına dair belgelerin İtilaf Devletleri'yle savaşa neden olmaması için İngiliz sefaretine sunuldu.¹⁹ Satın alınan bu gemiler, Enver Paşa'nın emriyle 29 ve 30 Ekim günlerinde Rus limanları Odesa, Sivastopal, Feodosya, Novorissiysk ve Batum şehirlerini bombaladı.²⁰ Bu olay, Rusya ile Osmanlı arasında harbin başlamasına sebep oldu.

Ruslar, 2 Kasım 1914'te Türkiye'ye harp ilan etti ve ertesi gün savaşa başladı. Çar Nikola, Ruslara hitaben yayınladığı manifestoyla tarihî Türk düşmanlığını canlandırdı ve Ayasofya'ya hac dikme zamanı yaklaştığını söyleyip yardım sandıkları açtırdı. Duma Meclisi, müttefiklerden İngiltere ve Fransa'nın Boğazlar üzerindeki haklarını tanımalarının gerektiğini belirtti.²¹ Rusya, Kasım ayı içinde yaptığı başvurulara müttefikleri İngiltere ve Fransa'dan olumlu cevaplar aldı. Fakat İngiltere, İstanbul ve Boğazlar meselesinin Rusya'nın yararına bir şekilde çözümleneceğini bildirmesine rağmen kesin şekli Almanya'nın yenilgisinden sonra almasını istedi. Çünkü Rusya, İstanbul ve Boğazları Osmanlı Devleti yıkılır yıkılmaz ele geçirirse İngiltere'yi korkutuyordu.²² 4 Mart 1915'te İngiliz ve Fransız hükümetlerine birer nota gönderen Ruslar, bu isteklerinin resmîleşmesini istedi. İngilizlerle Ruslar arasında gizli bir antlaşma ile Rusların istekleri kabul edildi. Fransızlar daha sonra bu antlaşmayı onayladı. Onaylanan bu antlaşma ile İstanbul ve Boğazlar, Rusya'ya verildi. Bu durum, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı'nın üzerindeki ihtiraslarını kamçıladi ve bir takım paylaşma anlaşmalarının ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu antlaşmalarla İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılmasında düzenleme yoluna gittiler. Kâğıt üzerinde de olsa, Rusya'nın İstanbul ve Boğazları almış olması Fransa'yı da harekete geçirdi. Rusya ile yapılan anlaşmadan sonra Fransa, İngiltere'ye başvurup, Osmanlı Devleti'nin Anadolu toprakları hakkında da bir anlaşma yapılmasını istedi. İngiltere ise Fransa'nın ilk önce Rusya ile anlaşmasını söyledi. 1915 yılının ilkbahar ve yaz aylarında Rusya ile Fransa görüşmeler yaptı. Rusya, Suriye ile Adana çevresinin Fransa'ya verilmesini prensip

¹⁷ Akdes Nimet Kurat, *(Başlangıçtan 1917'ye Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 417; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C II, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1952, s. 158.

¹⁸ Kurat, *(Başlangıçtan 1917'ye Kadar)*, s. 418.

¹⁹ *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I (The First World War In Ottoman Documents)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 130, İstanbul 2013, s. 64.

²⁰ Bu bombalama Talat Paşa ve Cemal Paşa'nın haberi olmadan gerçekleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Yuluğ Tekin Kurat, "1878-1919 Arasında Türk-Rus ilişkilerinin Siyasal Anatomisi", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 yıl (1491-1991)*, (12-14 Aralık 1992), Ankara 1992, s. 142-143.

²¹ Kurat, *(Başlangıçtan 1917'ye Kadar)*, s. 419.

²² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, C. 1-2:1914-1995, Genişletilmiş 11. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 1999, s. 63.

olarak kabul etti.²³ Böylece Rusya ve Fransa karşılıklı isteklerini birbirlerine kabul ettirdiler.²⁴ Daha sonraki süreçte İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale Cephesi'ni açtı. Ancak Türkler beklenmedik bir direnişle müttefikleri büyük bir yenilgiye uğrattınca Karadeniz yoluyla Ruslara yardım gönderilemedi. Çanakkale Cephesi'ni Türkler kazanınca Fransa ve İngiltere, Boğazları geçemedi. Müttefiklerin başarısızlığı tüm dünyada büyük yankı uyandırdı. Bu başarısızlık İtilaf Devletleri'nin prestijine bir darbe vurdu.²⁵ Sonuçta bu cephe Rus ordusunun cephanesinin tükenmesine ve askeri kuvvetinin azalmasında önemli rol oynadı. Bu duruma rağmen Ruslar 1916 yılının başlarında taarruza geçerek şubatta Erzurum'u ve Nisan ayında da Trabzon'u ele geçirdi.²⁶ 1917 yılı Şubat ayında Rusya'da meydana gelen sosyal ve ekonomik çalkantılar Rus ilerleyişinin durmasına neden oldu. Savaş başladığı zaman Rusya tam bir dayanışma vardı. Savaşın güçlükleri, savaşta başarı elde edilememesi, Boğazların alınamaması ve Rusya'nın Müttefiklerden yardım alamaması ve de halkın gıda sıkıntısı yaşamaması gibi nedenler iç şartları gündün güne gerginleştirdi.²⁷ 1917 yılı Şubat ayında Çarlığın başkenti Petrograd'da başlayan devrim hareketi Ekim 1917'de Bolşevikler savaşın hemen bitirilmesi talebiyle iktidara geldiler. Lenin ilk önce bir barış beyannamesi yayınladı ve tüm savaşan devletleri barış yapmaya çağırdı. Yalnız yapılacak bu barış *"ilhaksız tazminatlı barış"* ve *"her milletin kendi geleceğini kendisinin tayin etmesi hakkı"* temellerine dayanıyordu.²⁸

III. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Politikaları ve Bu Politikada Acaristan'ın Yeri

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı başlayınca ilk önce tarafsızlığını ilan etti. Daha sonra da seferberliğe başladı. Bu sırada 1914'ün Ağustos'unda İttihat Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden Enver Paşa ve Sadrazam Talat Paşa da Rusya ile bir antlaşma yapmayı düşünmekte veya düşünür gibi görünmekte idiler.²⁹ Petersburg ve İstanbul arasında müzakereler oldu. Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov, bu ittifak olsa bile İstanbul'dan en azından bir üs verilmesini talep etti. Rusların bu talebi Osmanlı Devleti'nin kaygılarını daha da arttırdı. Bu arada Akdeniz'de İngiliz donanmasının takibine uğrayan Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisi 10 Ağustos 1914 yılında Çanakkale'ye sığındı. Tarafsız devlet olan Osmanlı Devleti'nin bu gemilerin silahlarını sökerek personelini de gözaltına alması gerekirdi. Ancak Almanya'nın şiddetli itirazıyla karşılaştı. Osmanlı Devleti bu gemileri Almanya'dan satın almış olduğunu duyurdu. Gemilere Türk bayrağı çekip tayfalara da fes giydirdi. Goeben'e Yavuz ve Breslau'a da Midilli adlarını vererek Osmanlı donanmasına dâhil etti. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ni tarafsızlıktan ayırmak istemediklerinden seslerini çıkarmadılar. Bu gelişmeden sonra Osmanlı donanması, bu iki geminin komutanı da olan Amiral Souchon'un komutasına verildi. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılmasında büyük rol oynadı.³⁰ Ayrıca Almanya'nın İstanbul'daki askeri yardım heyeti Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi için yoğun çaba sarf ediyordu. Harbiye Nazırı Enver Paşa ve bazı kabine üyeleri de Almanya'nın yanında savaşa girmesini istiyordu. Amiral Souchon komutasındaki Goeben

²³ Armaoğlu, *age.*, s. 68-69.

²⁴ Armaoğlu, *age.*, s. 63.

²⁵ Armaoğlu, *age.*, s. 62.

²⁶ Armaoğlu, *age.*, s. 67.

²⁷ Armaoğlu, *age.*, s. 73 vd.

²⁸ Emin İadigarov, *Osmanlı Devleti-Güney Kafkasya İlişkileri (1917-1918)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Konya 2017, s. 39.

²⁹ Tekin Kurat, *agm.*, s. 142.

³⁰ Armaoğlu, *age.*, s. 60; Zarifa Nazırlı, *Rusça Kaynaklarda Birinci Dünya Savaşı Rusya Türkiye İlişkileri*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2020, s. 113 vd.

ve Breslau'nun Karadeniz'deki Rus Limanlarını 29-30 Ekim 1914 gecesi bombaladı.³¹ Bunun üzerine Rusya 2 Kasım 1914 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Rusların savaşı ilanından sekiz gün sonra da Osmanlı Devleti de Rusya, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan ederek de Birinci Dünya Savaşı'na girdi.³²

Osmanlı Devleti'nin iktidarını elinde bulunduran İttihat ve Terakki yönetiminin bir amacı da Rusya ile sürekli sorun olan Kafkasya'yı tamamen elde ederek, Turancılık politikasını gerçekleştirmektir. Bu amaçla 10 Kasım 1914'te Kafkas Cephesi açıldı. Enver Paşa komutasında Türk ordusu harekete geçerek Erzurum Köprüköy'de Rusları yendi.³³ Artvin, Çoruh, Ardahan ve Oltu, Osmanlı tarafından kurtarıldı. Oltu'da Ruslar, büyük bir hezimete uğradı. Ancak Türk ordusunun hazırlıksız olması ve kış mevsiminin de bulunulması taarruzu olumsuz etkileyecekti. Enver Paşa bu duruma aldırmadan taarruza devam etti. Sarıkamış'taki muharebelerde Türk ordusu, çok zayıf ve esir vererek yenildi ve Ruslardan alınan yerleri bırakmak zorunda kaldı. Ruslar kazanmasına rağmen hemen taarruza geçmedi. Rus ordusu, Ocak 1916'da saldırıya başladı. Aynı zamanda Bağdat demiryolunu kesmek, Türklerle Almanların İran'daki tesislerini önlemek bahanesiyle İran Azerbaycan'ına da girdiler.³⁴ Ancak Türk ordusunun Tebriz'i daha önce ele geçirmesi Rusların askerî taarruzunu Erzurum istikametine kaydırmasına yol açtı. Ruslar önce Erzurum'u, daha sonra Bayburt, Muş, Bitlis, Erzincan, Trabzon, Van'ı işgal ettiler.³⁵ Cephenin bazı kısımlarında Türk ordusu karşı taarruza geçmeye çalıştı ise de bunlar bazı mevzilerle sınırlı kaldı. Rusya'nın lehine gelişen bu durum Rusya'da 1917 Devrimi gerçekleşince Rusya'nın aleyhine döndü. Osmanlı Devleti bu durumdan yararlanarak Berlin Antlaşması'nda kaybettiği Elviye-i Selase ve de özellikle Batum, Ahıska ve Ahılkelek'i ele geçirmek istiyordu.³⁶ Batum'u da içine alan Acaristan coğrafyası, Ahıska, Ahılkelek gibi önemli yerler 1917 Bolşevik İhtilali'ne kadar Ruslarda kaldı. 18 Aralık 1917'de Erzincan Mütarekesi imzalanarak; her iki ülkenin savaş durumuna son verildi.³⁷ Erzincan Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra da Brest-Litovsk (3 Mart 1918) imzalandı.³⁸ Bu antlaşmanın dördüncü maddesinde; "*Rusya, Doğu Anadolu illerini süratle boşaltacak ve Osmanlı'ya iade edilmesi için elinden geleni yapacaktı. Kars, Ardahan ve Batum hiçbir gecikme yaşanmadan Ruslar tarafından derhal boşaltılacaktı. Rusya gerek kamu gerekse devlet hukuku bakımından aradaki yeni duruma karışmayacak ve bu bölgedeki yeni durumun tespitini komşu devletler özellikle Osmanlı ile anlaşacak olan halka bırakacaktır*" şeklinde yerini aldı.³⁹ Böylelikle Çarlık Rusyası'nın yerine kurulan Bolşevik Rusya, daha önce işgal edilen bu yerleri Osmanlı Devleti'ne bıraktı.

1917 Şubatı'ndan Ekim'e kadar Petersburg'da ikili yönetim kuruldu. Bunlar; Petersburg Sovyeti ve Geçici yönetim'dir.⁴⁰ Buna rağmen ülke karışık durumdaydı. Orduda disiplin kalmadı. Eylül ayında Generallerden Kornilov bir askeri diktatörlük kurmak için ayaklandı, ancak başarısız oldu. Ülkeyi idare edenlerinde otoritesi kalmadığından düzen bozuldu. Köylü zenginlerin çiftliklerine hücum edip her tarafı yağma edip yangınlar çıkardı. Bolşevikler bu karışık durumdan faydalanarak Tratsky'nin liderliğinde bir Askerî İhtilal Komitesi kurdu, 5 Kasım'da başlayan hükümet darbesi 7 Kasım akşamı başarılı oldu. Bolşevikler böylece iktidarı

³¹ Armaoğlu, *age.*, s. 60.

³² Nazırlı, *agt.*, s. 179.

³³ Kurat, (*Başlangıçtan 1917'ye Kadar*), s. 420.

³⁴ Tekin Kurat, *agm.*, s. 144.

³⁵ Tekin Kurat, *agm.*, s. 144.

³⁶ Mustafa Gül, "Elviye-i Selase'nin Osmanlı Devleti'ne İadesi ve Bazı Uygulamalar", *Atatürk Yolu Dergisi*, C 4/S. 15, Ankara, 1995, s. 368.

³⁷ İadigarov, *agt.*, s. 42.

³⁸ Yunus Ekici, "Gürcistan'ın Bağımsızlığını Kazanması İle Birlikte Transkafkasya'da Türk-Gürcü İlişkilerinde Yaşanan Gelişmeler (1918-1920)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 29/S. 1, (Ocak 2019), s. 480.

³⁹ Ekici, *agm.*, s. 481; Gül, *agm.*, s. 369.

⁴⁰ Nazırlı, *agt.*, s. 583.

ele geçirdiler. 8 Kasım' da Lenin saklandığı yerden Petersburg'a gelmesiyle Rusya'da Bolşevik rejim başladı.⁴¹ 1917 senesinde gerçekleşen Bolşevik Rus İhtilali, sadece Rusları değil, bütün Kafkasya'yı ve Türk dünyasını da yakından etkiledi.⁴² Bu arada Sovyet Rusya her alanda yeni bir politika geliştirdi. Bu politikada yeni rejim ilk iş olarak tüm Rus vatandaşları üzerinden dini ve milli temellere dayalı kısıtlamaları kaldırdı. Yerel halklara (Rus olmayan), yerel yönetimde daha çok söz hakkı tanıyan yeni idari anlayışı gündeme getirdi.⁴³ Bu durum, "1917 İhtilali, Kafkasya ve Orta Asya'da bütün dengeyi değiştirmekle kalmadı, I. Dünya Savaşı'nın gidişatını çok önemli bir şekilde etkiledi."⁴⁴

Şubat İhtilali'nden sonra ülkede büyük bir kargaşa oluştu ve düzen sağlanamadı. Bu durum Rusya'da ikinci bir ihtilali daha ortaya çıkardı. Lenin ve Troçki Geçici Hükümeti yani Kerenski'yi bertaraf edip iktidarı ele geçirdiler. Birkaç gün içinde Moskova dâhil birçok şehir Bolşeviklere geçti. Böylece Rusya'da Sovyetler (Şuralar) sistemine dayanan bir rejim kurulmaya başlandı. Bu sistemin en yüksek organı Lenin'in başkanı olduğu Halk Komiserleri Sovyeti (Sovnarkom) idi.⁴⁵ İhtilalin yapıldığı gün Petersburg'da Sovyetlerin II. Kongresi yapıldı ve ikinci günü bu kongrede Lenin'in hazırladığı "Barış Devleti Politikası" Sovyet Rusya'nın dış politikasının ilk adımıydı ve gizli diplomasi reddediyordu. Böylece Çarlık Rusyası Dönemi'ndeki tüm gizli antlaşmaları açıklayarak bunların gün yüzüne çıkmasına yol açtı. Ayrıca bu "barış devleti politikası" ile "self-determination" benimsenerek her millete kendi geleceğini belirleme hakkı tanındı. Oysa ne Stalin'in ne de Lenin'in Rusya'nın dağılmasında gönülleri yoktu. Bunun tamamen siyasi mahiyette olup propaganda maksadıyla kaleme alındığını daha sonraki gelişmeler gösterecektir.⁴⁶

3 Aralık 1917'de Bolşevik İhtilali'nin önderleri olan Lenin ile Stalin bir beyanname yayınladı. Bu beyanname; "Rusya'nın ve Doğu'nun Tüm Ezilen Müslüman Emekçilerine" hitaben; "Çarlar ve Rusya'nın zalimleri tarafından ayaklar altında ezilen Rusya Müslümanlarının tamamen serbest olacağı, kimsenin onlara dokunmayacağı, milli hayatlarını özgürce örgütleyebileceklerini" söylenmektedir. Ayrıca bu beyanname yer alan: "... Ey Şark Müslümanları, Acemleri, Türkler, Araplar, Kerinski Hükümeti! Tahttan indirilen Çar'ın imzaladığı İstanbul'un ele geçirilmesine ait gizli antlaşmanın yırtıldığını, yok edildiğini bildiririz. Rusya Cumhuriyeti ve onun hükümeti olan Halk Komiserleri Sovyeti (Şurası), yabancı memleketlerin işgaline karşıdır. İstanbul, Müslümanların elinde kalmalıdır." sözüyle İstanbul'un Türklerde kalacağını, gizli antlaşmaları reddettiklerini ve tüm dünyaya barışçı olduklarını ilan etmektedirler.⁴⁷

Şubat İhtilali'nden hemen sonra Transkafkasya'da Gürcü Menşeviklerin öncülüğünde, Rusya'nın demokratik ve federal bir cumhuriyet olacağı inancıyla Kafkas milletleri harekete geçtiler. "Geçici hükümet" tarafından Petrograd'daki temsilcilerden bir "Transkafkasya Komitesi (Ozokom-Osobiy-ZakafkazskiyKomitet)" oluşturularak Tiflis'e gönderildi.⁴⁸ Rusya'da Bolşeviklerin Ekim İhtilali ile Petrograd'daki ele geçirmelerini "Ozokom" onaylamadı. Ancak ilişkilerini de kesmediler. Tiflis'teki Transkafkasya komite ve parti örgütleri yeni bir idare kurulmasına karar

⁴¹ Armaoğlu, age., s. 73.

⁴² Selma Yel, "Osmanlı Ordusunun Kafkasya Hareketi ve Bakü'nün Kurtarılması", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Y. 1/S. 2, (Ağustos 2003), s. 111.

⁴³ Selami Kılıç, "1917-1918'de Kafkasya'daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığında, Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gücü Komitesi'nin Bu Konudaki Çalışmaları", *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 4, (Erzurum 1996), s. 19.

⁴⁴ Yel, *agm.*, s. 113.

⁴⁵ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 325-326.

⁴⁶ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 329-330.

⁴⁷ Beyannamenin tamamı için bk. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 649-652; Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri*, İstanbul 1979, s. 35-37; Fahir Armaoğlu, "Bolşevik İhtilali ve Self-Determination", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XVIII/2(1963), s. 211-250.

⁴⁸ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 459.

vererek 15-28 Kasım 1917'de "Transkafkasya Komiserliği (Zakavkazski Komisariat – Zakavkom)" kurulduğunu ilan ettiler.⁴⁹ Rusya'daki Sovyet Hükümeti'ni tanımayı reddederek, kendilerine farklı bir bağımsızlık statüsü veriyorlardı.⁵⁰ Ayrıca bu komiserlik 10-23 Şubat 1918'de bir Diyet Meclisi (Seym) meydana getirdi.⁵¹ Bu meclis Transkafkasya Komiserliği'nin (Mavera-yı Kafkas Hükümeti) en yüksek yürütme organı oldu. Gürcüler, bu mecliste de aktif oldular. Hatta başkanları bile Gürcülerden seçildi. Mavera-yı Kafkas Komiserliği'ni üç millet oluşturuyordu. Bunlar; Gürcü, Ermeni ve Azerilerdi. Bu üç millet de kendisini destekleyecek bir büyük kuvvet ya da devlet arayışı içindeydi. Ermeniler Rusya ya da İtilaf Devletleri'nden biri, Gürcüler Almanya ağırlıklı ya da Rusya veya İngiltere, en yalnız olan Azerilerinse tek dayanağı Türkiye idi.⁵² Bu durum; bu üç milletin, ilk fırsatta kendi bağımsız devletlerini kurmak için devamlı bir arayış içinde olduğunu göstermektedir.

III. Ordu Komutanı Vehib Paşa 30 Kasım 1917 tarihinde Rus Generali Przevalsley'e mektup gönderip mütareke teklifinde bulundu. Rus generali durumu "Mavera-yı Kafkas Hükümeti'ne" bildirdi. Bu öneri "Mavera-yı Kafkas Hükümeti" tarafından kabul edildi ve 18 Aralık 1917'de 14 maddelik "Erzincan Mütarekesini" imzaladı.⁵³ Erzincan Mütarekesi'ne ek protokol de Osmanlı'nın aleyhine olan bazı eksiklikler giderildi. İmzalanan Erzincan Mütarekesi'nin amacı iki ordunun da aşamayacağı bir çizgiyi belirlemektir. Böylece tüm sorunlar ertelenmiş oldu. Meselelerin çözülmediği yer ise petrolü, hammaddeleri, stratejik durumu ve iç içe yaşayan çeşitli halklarıyla Kafkasya bölgesiydi.⁵⁴ Bu mütarekeyle Osmanlı Devleti, Kafkasya'daki bu yeni idareyi hukuken tanıdı. Tiflis yönetimiyle barış antlaşması imzalamak isteyen Osmanlı Devleti'nden Mavera-yı Kafkas Hükümeti'nin sürekli kaçması Osmanlı Devleti'nin sabrını taşırdı. III. Ordu Komutanı Vehib Paşa, Enver Paşa'dan emir alınca Erzincan yönünde ilerledi ve bu bölge kurtarıldı (13 Şubat 1918). Bu arada Rus kuvvetleri bu bölgeden çekilince Ermeniler, Rusların çekildikleri bölgelere hâkim olmaya başladılar. Ermeniler bu bölgelerde halka zulüm etmeye başlayınca Türk kuvvetleri ilerledi. 12 Mart'ta Erzurum, 24 Şubat'ta Trabzon kurtarıldı. Böylece 1914'teki Türk-Rus sınırına ulaşıldı.⁵⁵ Bu arada "Mavera-yı Kafkas Hükümeti", 3 Mart'ta Türklerle yapılacak barış için bir heyet oluşturup barış şartlarını belirledi. Ancak, 4 Mart 1914'te Brest-Litovsk'tan Sovyet Heyet üyesi Karan'dan gelen mektupta; "Kars-Ardahan-Batum'un Türklere bırakıldığı" yazıyordu.⁵⁶ Bunun üzerine Türklerle barış yapacak heyetin gidişi durduruldu. "Mavera-yı Kafkas Hükümeti"; Londra, Berlin, Paris, Petrograd, İstanbul'a birer mektupla bu antlaşmayı kabul etmediğini duyurdu. Çünkü bu üç vilayetin Türklere geçmesi Gürcü ve Ermenilere ağır bir darbeydi. Bunların tek meseleleri bu üç vilayeti kurtarmaktı. Vehib Paşa, "Mavera-yı Kafkas Hükümeti'ne" Kars-Ardahan-Batum'un derhal boşaltılmasını isteyen bir telgraf gönderdi.⁵⁷ Bunu Kafkas Hükümeti reddetmesine rağmen barış görüşmeleri için 11 Mart'ta bir heyeti Trabzon'a gönderdi. Trabzon'daki görüşmelerde istenilen bir barışın olmayacağı belliydi. Çünkü "Mavera-yı Kafkas Hükümeti" içindeki Ermeniler Kars'ın, Gürcüler ise Batum'un Türklere bırakılmasını istemiyorlar. Bunun için de Almanya nezdinde Gürcülerin girişimleri dahi oldu.⁵⁸

⁴⁹ Dokümanı: Materialipo Vneşney Politike Zakavkazya: Gruzii, Tiflis 1919, Vesika No: 6, 7-8.

⁵⁰ E.H. Carr, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, çev. Orhan Suda, İstanbul 1989, s. 312.

⁵¹ Seym ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C III, Kısım 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1983, s. 173-178.

⁵² İzzet Öztoprak, "Mavera-yı Kafkas Hükümeti", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri -I (XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar)*, (24-26 Ekim 2001/Ekim), Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003, s. 127.

⁵³ Öztoprak, *agm*, s. 128; Abdullah Saydam, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Trabzon 1993, s. 81.

⁵⁴ Erzincan Mütarekesi'nin maddeleri ve Ek Protokolü için bk. Nurcan Yavuz, "Erzincan Mütarekesi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 17 (28), (1995), s. 220-230.

⁵⁵ Akdes Nimet Kurat, "Üç Sancak: Kars, Batum, Ardahan", *Türk Yurdu*, VIII/3 (345), (1970), s. 26.

⁵⁶ Kazım Şinasi, "Şuun-Batum-Kırk Seneden Beri Ana Vatandan Uzak Yaşayan Karadeniz'in Anahtarı, Batum", *Yeni Mecmua*, 18 Nisan 1918, C 2, 1. Sene, S. 40, s. 279.

⁵⁷ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 467; Yerasimos, *age*, s. 21.

⁵⁸ Kılıç, "Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan", s. 42-43.

Trabzon'a gelen heyette yer alan Müslüman temsilciler ise Türk ordusunun Kafkaslara girmesini canı gönülden istemekteydi. 14 Nisan 1918'e kadar devam edecek Trabzon Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti, Brest-Litovsk Antlaşması'nın kabul edilmesini isteyince "*Mavera-yı Kafkas Hükümeti*" antlaşmayı tanımamakta ısrar etti. Bu durum Osmanlı Devleti'nin sabrını taşırdı. Osmanlı Devleti bir ultimaton vererek Brest-Litovsk'un kabul edilmesi, ayrıca Mavera-yı Kafkas Hükümeti'nin (Transkafkasya) Ruslardan ayrıldığını açıkça ifade etmesini istedi. Bu ultimatom ile Osmanlı Devleti'nin ordusunun Erzurum'u alması üzerine Trabzon'daki heyet, Diyet Meclis'ndeki (Seym'deki) görüşmelere katılmak üzere Tiflis'e hareket etti.⁵⁹ Hararetli tartışmalar ve münakaşalar devam ederken Vehib Paşa komutasındaki Türk ordusu 5 Nisan 1918'de Sarıkamış'ı aldı. Brest – Litovsk'un kabul edilmemesi durumunda Batum Muhafız Komutanlığı'na Batum'a girilmesi talimatı verildi. 14 Nisan 1918'de Osmanlı ordusu Batum'a girdi.⁶⁰ Ayrıca buradaki mesuliyetin Osmanlı Devleti'nde olmadığı da herkese bildirildi.⁶¹ 25 Nisan'da Kars alındı. Böylece Osmanlı Devleti, 1877-1878 Türk-Rus Harbi'nden önceki sınıra ulaştı. Nisan ayı sonunda bu üç sancağın tamamı Türk kuvvetlerinin kontrolüne geçti.⁶²

Bu arada Seym'in yeni Başkanı ve Dışişleri Bakanı Çenkeli, Vehib Paşa'yla görüşmeyi kabul etti. Ayrıca "*Mavera-yı Kafkas Hükümeti (Transkafkasya)*" bağımsızlığını ilan edip Batum'a gelip Türklerle barış görüşmelerinde bulundu. Batum'daki görüşmeler 11 Mayıs 1918'de başladı ve 4 Haziran 1918 tarihine kadar devam etti. Bu arada Gürcüler, Almanlarla dirsek temasında bulundu ve bu temasın sonucunda Alman bir temsilci Batum Konferansı'nda yer aldı. Sovyet Rusya ise katılmak veya bir gözlemci buldurmak istedi.⁶³ Halil Mentüş Bey başkanlığındaki Türk heyeti Ahıska, Ahılkelek, Gümrü, Kars-Gümrü-Çulfa demiryolunun Osmanlı Devleti'ne bırakılmasını istedi. Bu arada Osmanlı Devleti'nin ordusu 15 Mayıs'ta Gümrü'yü, 25 Mayıs'ta Karakilise'yi Ermenilerden aldı. Bu durum Türk heyetinin elini güçlendirdi. Çenkeli, Alman temsilcisine sızlanırken, Almanlar da Sovyet Rusya ile anlaşmak istedi, ancak bu antlaşma olmadı. Mayıs sonlarında (26 Mayıs 1918) Kafkasya'da önemli gelişmeler oldu. 26 Mayıs 1918'de Transkafkasya Cumhuriyeti Seym Tiflis'teki son toplantısında kendini feshetti. Gürcüler⁶⁴, Ermeniler ve Azeriler ayrı ayrı birer bağımsız devlet kurdular.⁶⁵ Batum'da bulunan Almanya temsilcisi Luscow, Gürcülerle yaptığı antlaşmadaki ekonomik ayrıcalıkların karşılığı olarak Gürcistan'ın hamiliğini taahhüt ediyordu. Nitekim Almanya bu konudaki ikinci çabası Gürcistan'a önce 5 bin, daha sonra on iki bin civarında asker çıkardı.⁶⁶ Almanların Gürcistan'ın hamiliğini üstlenmesindeki temel etken, Bakü petrolünün Türklerle geçmesine engel olmaktı.⁶⁷

Osmanlı Devleti Hükümeti, 4 Haziran 1918'de Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'la ayrı ayrı antlaşmalar imzaladı.⁶⁸ Osmanlı Devleti, Brest-Litovsk Antlaşması'yla belirlenen sınırı aşarak Transkafkasya'da 12.421 km² daha fazla toprak kazandı. 1828 yılındaki sınırına ulaşan Osmanlı Devleti'nin, Transkafkasya'daki hegemonyası sağlamlaştı ve böylece Osmanlı Devleti

⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 467-470.

⁶⁰ Kazım Şinasi, *agm*, s. 279; Osmanlı Ordusu'nun Batum'a girmesiyle ilgili bk. A.R., "Haftalık İcmal: (Lis) Meydan Muharebesi-Çorin'in İstifası-Batum İşgali", *Donanma*, C 9/S. 113, s. 1805.

⁶¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yabancı Arşivler YB. (21), 7/56, 18 Nisan 1918; Bu belgenin aslına Gürcistan Tarih Arşivi'nde de rastlanıldı. Bk. *Gürcistan Tarih Arşivi*, No: 1818-2-179 (Rusça).

⁶² Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 473.

⁶³ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 475; Batum Konferansı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Öztoprak, *agm*, s. 134.

⁶⁴ Gürcistan'ın bağımsız devlet olmasıyla ilgili bk. Dokümanı i Materyalı Po VneşneyZakavkazya i Gruzii, 332-336.

⁶⁵ Mustafa Sarı, "Batum'da Son Türk İdaresi (1921)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 2, Kafkasya Özel Sayısı (2017), s. 479.

⁶⁶ Öztoprak, *agm*, s. 136; Selami Kılıç, "Brest-Litovsk Barış Sonrası Kafkasya'daki Bazı Askeri ve Siyasi Gelişmeler", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri-I* (XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkasya), (24-26 Ekim 2001-İstanbul), Genelkurmay Basımevi Ankara 2003, s. 334-335.

⁶⁷ Mehmet Saray, "Türkiye'nin Kafkasya Siyaseti", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri-I*, (XIX. ve XX. yy'da Türkiye ve Kafkasya), (24-26 Ekim 2001-İstanbul), Genelkurmay Basımevi Ankara 2003, s. 555.

⁶⁸ İmzalanan antlaşmalar için bk. Enis Şahin, *Türkiye ve Mavera-yı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 710-715.

Kafkasya'da büyük bir egemenlik hakkı elde etti.⁶⁹ Osmanlı Devleti, Batum Antlaşması'yla bu üç cumhuriyeti tanıdı. Bu durum şunu gösteriyordu: "*Almanya dâhil hiçbir devlet Gürcistan'la ve Kafkas devletleriyle bu kadar yakın ilişki kuramadı.*"⁷⁰

İbrahim Hakkı Paşa, Acara ve Elviye-i Selase topraklarını Türkiye ilhak etmeyeceğini buradaki halkın kendi geleceğini belirleyeceğini vurguladı.⁷¹ İbrahim Hakkı Paşa Brest-Litovks Antlaşması'nın 4. maddesine göre; Rusya Kars-Ardahan-Batum havalisindeki askerlerini tahliye edecekler ve halk kendi geleceğine karar verebilecektir.⁷² Bu amaçla Kars-Ardahan-Batum'da kendi geleceklerini belirlemek için referanduma müracaat edeceklerdi.⁷³ Oylamada 19 yaşını dolduran erkekler oy kullanacak ve bu oylar için komisyonların tespiti yapılacak ayrıca halk oylamasında evet ve hayır yazılı iki renk olan oy pusulaları kullanılacaktı.⁷⁴

Batum Sancağı Nefs-i Batum, Yukarı Acara, Aşağı Acara, Çürüksu olarak dört muntıkaya bölündü. Sancak da 5 Gayrimüslim, 296 Müslüman, 19 muhtelif köyden oluşmaktadır. Batum'daki halk oylaması için ayrı bir şekilde müracaat edildi. Batum'daki Ruslar; Batum ve çevresinde yer alan milletlerin ayrı ayrı şekilde oy vermeleri teklif edildi. Batum'da dört oy sandığı kuruldu. Oylama her yerde açık oyla yapılırken Batum'da gizli oyla yapıldı. Bu gizli oylamayı Ruslar istedi. Tüm bu çabalara rağmen Batum sancağı ve Acara halkı Osmanlı Devleti'ne iltihak tarafı olduğu ortaya çıktı. Böylece yapılan bu gizli oylama ve kullanılan mühürlü oylar Gürcülerin iddialarını da ortadan kaldırdı.⁷⁵ 14 Temmuz 1918 günü oylama yapıldı ve sonuçlar şu şekilde çıktı: Oy verme hakkına sahip erkek sayısı: 4312, Evet: 2669, Hayır:160, Çekimser: 1483.⁷⁶

Elviye-i Selase'de yapılan halk oylaması toplam sonucu şu şekildedir: Toplam nüfus: 161.908, Müslüman 138.582, Gayrimüslim: 23.326. Toplam Oy Kullanabileceklerin sayısı: 87.263, Evet: 85.129, Hayır: 441, Çekimser: 1693.⁷⁷

Elviye-i Selase'de (Acara Bölgesi dâhil) yapılan halk oylaması sonucunda halkın büyük bir kısmının Osmanlı Devleti'ne katılması yönünde karar vermesiyle bu bölgenin Osmanlı Devleti'ne katılması kesinleşti. Rusların tüm itirazlarına rağmen ve komşuların Brest-Litovks Antlaşması'na sadık kalındığı sürece değişmeyeceği kesindi.⁷⁸ Böylece Acara'da, Rus ve Gürcü egemenliğinin tamamen sona erdiğini ve halk oylamasıyla Osmanlı Devleti'ne katıldıklarını belirten mazbataları padişaha sunmak üzere 13 Ağustos 1918'de İstanbul'a geldiler ve bağlılıklarını bildiren bir maruzat Harbiye Nezareti'ne sundular.⁷⁹ Daha sonra padişaha seçim sonuçlarını sunmak aynı zamanda cülus-ü hümayunu tebrik etmek için gelen yerel eşraftan oluşan heyet Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in huzuruna Dolmabahçe Sarayı'nda kabul edildiler. Heyeti Sadrazam Talat Paşa takdim etti, Heyet Padişah tarafından iltifata tabii tutuldu. Eşraftan Ardahan Murahhası Rasim Bey ve Batum Murahhası Bünyadi Murad Efendi teşekkürlerini bildirdikten sonra Osmanlı Devleti'ne ilhak isteklerini ortaya koyan halk oylamasını padişaha sundular. Padişah da onların bu isteklerinden duyduğu memnuniyeti dile getirdikten sonra Elviye-i Selase'nin (Acara dâhil) anavatana kabulünü onayladı ve bir hatt-ı hümayun yayınladı. Padi-

⁶⁹ Saydam, *age.*, s. 83 ve 84; Sarı, *agm.*, s. 479.

⁷⁰ Saydam, *age.*, s. 83-84; Selami Kılıç, "Brest-Litovks Barış Sonrası", s. 46.

⁷¹ Kılıç, "Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan", s. 33.

⁷² "Muhade-i Sulhiye Metni", *Tanin*, 7 Mart 1334 (1918), No: 3318, s. 2.

⁷³ "Re'y-i amm", *Vakit*, 4 Mayıs 1334 (1918), No: 195, s. 1.

⁷⁴ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 491.

⁷⁵ "Yeni Topraklarımızın İltihakı", *Tanin*, 16 Ağustos 1334 (1918), No: 3477, s.1.

⁷⁶ "Yeni Topraklarımızın İltihakı", *Tanin*, 16 Ağustos 1334 (1918), No: 3477, s. 2.

⁷⁷ BOA, Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı, (DH.İ.UM.), 00020.19.13.21; Kars-Ardahan ve Batum'daki oy durumuyla ilgili bk. Atı (İleri), "Elviye-i Selase'de Reyler Nasıl Toplandı?", 16 Ağustos 1334 (1918), No: 225, s. 2.

⁷⁸ Gökdemir, *age.*, s. 22.

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Yunus Zeyrek, *Acaristan ve Acaralar*, Ankara 2001, s. 28-29.

şah duyduğu mutluluğu ve gönderdiği selamı Acara halkına götürmesi için bu heyeti görevlendirdi. Ayrıca bu heyete Mecidiye Nişanı takıldı. Heyetin iltihak talebi huzura gelen heyete bildirilerek 18 Ağustos 1918 tarihinde kabul edildi.⁸⁰ Bu arada padişah başta olmak üzere İstanbul halkı da bu heyet Dünya Savaşı'nın nihai zaferinin bir müjdecisi olarak gördü.⁸¹ Bundan sonra Batum merkezli Acara'da tekrar Türk bayrağı dalgalanmaya başladı. Böylece Elviye-i Selase'nin Osmanlı Devleti'ne ilhaki resmen tasdik edildi.⁸²

IV. Mondros Ateşkes Antlaşması ve İngiltere'nin Acaristan'ı İşgal Etmesinden Sonraki Gelişmeler

Birinci Dünya Savaşı'ndan ilk önce Bulgaristan çekilince Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle kara bağlantısı koptu. Osmanlı'nın cephe ve lojistik desteği azalınca zor durumda kaldı. Daha sonra diğer müttefikleri ateşkesle oturunca Osmanlı Devleti de ateşkes yapmak zorunda kaldı. Bu kadar ağır bir ateşkes kabul edildiğinde Osmanlı Devleti sürekli savaşta idi. Halkın elinde ne varsa savaşta kaybedildi. Barışa duyulan ihtiyaç ve Wilson Prensipleri'nin getirdiği olumlu etkiden dolayı Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldılar. Mondros'un 11. ve 15. maddelerinden dolayı Osmanlı ordusunun Kafkaslardan çekilmesi gerekiyordu.⁸³ Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan iki gün önce Osmanlı Devleti Hükümeti bazı önlemleri içeren şifreli bir telgrafla Batum Mutasarrıflığına tebligat gönderdi. Bu toprakların kaybedilmesine karşı bir ön tedbir alma niyeti olduğu görülmekteydi.⁸⁴ Mondros'un 11. ve 15. maddeleriyle Batum-Ardahan-Kars tekrardan kaybedildi. 7 Kasım 1918 tarihinde Osmanlı Devleti, Batum Mutasarrıflığına gönderdikleri tebligatta İtilaf kuvvetlerinin bu bölgenin idaresine el koyacağını ve görevli Osmanlı kaymakamların derdest edilerek tayin olduğunu bildirmekteydi.⁸⁵ Ancak bölgenin boşaltılması biraz daha gecikti. Osmanlı Devleti'nin tüm direnmelerine karşın İngilizlerin baskısıyla Harbiye Nezareti, 25 Kasım 1918'de IX. Ordu'ya bu üç vilayeti boşaltma emrini vermek zorunda kaldı. 25 Ocak 1919'da acele, zorla ve kötü iklim şartları altında Türk ordusu bölgeyi tamamen terk ederek 1914 sınırına çekildi.⁸⁶ Türk ordusunun çekildiği bölgelerin yerli Müslüman Türk ahalisi, mukavemet teşkilatlarını canlandırarak, milli şuralar kurdu. Türk ordusu çekilene kadar Batum, 5 Kasım 1918'de Kars'ta kurulan Milli İslam Şurası'na katıldı. Daha sonra

⁸⁰ "Elviye-i Selase" denilen Kars, Ardahan ve Batum'un anavatana iltihakı sebebiyle Elviye-i Selase'den Dersaadet'e bir heyetin gelmesiyle karşılıklı tebrikat ve iltihak hatt-ı hümayunun Elviye-i Selase'de halka okunmasına dair yapılan yazışmalar için bk. BOA, *DH. İUM.*, 00020.19.0013.41.

⁸¹ Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara 1959, s. 96-97.

⁸² Fahrettin Erdoğan, *Türk Ellerinde Hatıralarım*, İstanbul 1954, s. 162.

⁸³ "Madde 11: İran'ın şimali (kuzey) garbi (batı) kısmındaki Kuva-yı Osmaniye'nin derhal harpten evvelki hudud gerisine çekilmesi hususunda evvelce itâ edilen emir icra edilecektir. Mavera-yı Kafkas'ın evvelce Kuva-yı Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emredildiğinden kısmi mütebakiri müttefikler tarafından vaziyet edilerek talep olunursa tahliye olunacaktır. Madde 15: Bilecümle hududu hadidiyeye itilaf murakabe zabıtları memur edilecektir. Bundan dolayı Mavera-yı Kafkas hududu İtilaf Devletleri memurlarının idaresine bırakılacaktır. Ahaliden ihtiyacı olan dikkate alınacaktır. Bu maddeye Batum dâhildir." Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Saydam, *age.*, s. 95.

⁸⁴ BOA, Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî (*DH. ŞFR.*), 92/283 belgede belirtilen tebligat şu şekildedir: "Brest-Litovks Muahedesi İtilaf Hükümetince kabul edilmediğinden Batum ve havalisinin tahliyesine intaç etmek lüzumunu size mahremane tebliğ ederim. Bir mühlet akabinde vuku bulacak bir tahliyenin neticesine kadar efkâr-ı umumiyenin münasib vechile idaresi lazımdır. Bu hale göre Dersaadet'e heyeti zamanına bir lüzum yoktur."

⁸⁵ BOA, *DH. ŞFR.*, 93/111 belgede kısaca şu şekilde Batum Mutasarrıflığı'na özetle şu şekilde tebligat yapıldığı görülmektedir: "Nakliyat itibarı ile Batum şehrinin muvakkaten ve idaresine vaz-ı yed edilmeyerek işgali muhtemeldir. Vaziyet-i hukukiye İtilaf hükümetince hâsıl olacak itilafa muvafıktır. Bizim orada izhar edeceğimiz adalet ve kabiliyet-i idarenin memleketin akıbetine tesiri olacağından şüpheyi yoktur. Kaymakamların ekseri derdest-i tayindir."

⁸⁶ Esin Dayı, "Elviye-i Selase/Üç Sancak (Kars-Ardahan-Batum)", *Kars-Ahıska (Akhalsikhe) Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildirileri*, TC. Kafkas Üniversitesi, İ. Cavakışvili Adına Tiflis Devlet Üniversitesi Ahıska Şubesi, Kars 2001, s. 82.

II. Kars Kongresi'nde Batum'dan Nahçıvan'a kadarki Türk vilayetlerindeki Türklerin katılımıyla "*Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*" kuruldu ve 5 maddelik bir bildiri hazırladılar.⁸⁷ Bu hükümetin yayın organı Sada-yı Millet gazetesi Batum'da çıkarılıyordu.⁸⁸ Bu gazetenin amacı; Osmanlı Devleti himayesinde Kars-Ardahan-Batum'un tek bir vücut halinde muhtariyet verilmesiydi.⁸⁹

Batum işgali sırasında şu üç düşünce vardı:⁹⁰ Birincisi; Batum'un Türkiye'ye verilmesiydi. İslam Cemiyeti Milis Teşkilatı bu düşüncenin mimarıydı. Halkın çoğu bu düşünceye ve bu cemiyete itibar ediyordu. İkincisi; özerk bir Acaristan'ın kurulmasıydı. Tahlis Cemiyeti bu düşünceyi taşıyanlar tarafından kuruldu. Üçüncüsü ise Acaristan'ın tamamen Gürcistan'a bağlanmasını isteyen Gürcülerin düşüncesiydi.

İngiliz işgali tüm Elviye-i Selase'yi kapsadı. İngilizler Kars'taki Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti'ni dağıtarak 13 Nisan 1919'da Kars'ı işgal ettiler.⁹¹ Hükümet dağıldıktan sonra İngilizler işgal ettikleri Batum, Kars ve Ardahan'ı Gürcü ve Ermenilere peşkeş çektiler. Batum'da Ermeni ve Gürcüler, masum Müslümanları katledip büyük bir soykırım yaptılar. Buradaki Türkler Anadolu'daki Türklerin yanına göç etmek zorunda kaldılar. Hükümet dağıldıktan sonra Ardahan-Kars ve Batum'da bulunan "*Milli Şuralar*" bu bölgelerde Ermeniler ve Gürcülere karşı mücadele ettiler.⁹² Acar bölgesinde Gürcülere ve Ermenilere karşı mücadele eden Türkleri çok zorlu bir dönem beklemekteydi. Bu zor günleri 25 Eylül 1335 (1919) tarihinde Amerikan heyetine verilen bir raporda gün yüzüne çıkardı.⁹³

Osmanlı Devleti sınırları içinde olmamasına karşın Acaralılar, 1919 Aralık'ta Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne beş tane vekil seçtiler. Bu vekiller; Hicabizade Ahmed Akif (Juner) Bey, Ali Rıza (Acara) Bey, Ahmet Fevzi Bey (Erdem), Hahotzade Ahmet Nureddin Efendi ve Mehmet Edip (Dinç) Beyler'dir.⁹⁴ Acara halkı, Gürcü esareti veya başka bir esareti kabul etmek istemiyordu. Acaralılar, Osmanlı Devleti'ne bağlanmak istiyordu. Bunun için Acara halkı Gürcülere ve İngilizlere topyekûn savaş vermekteydi. 30 Nisan 1920'de Acaralılar, İngiliz ve Gürcülere karşı büyük bir miting düzenlediler. Hatta Acaralılar, Çürüksu'da bir Gürcü birliğini kuşatınca Gürcüler Acara'dan Gürcistan sınırına kadar çekilmeye mecbur kaldı. Gürcüler, Acara Suyu'nu geçerken kamyondaki malları müsadere edildi.⁹⁵ Acara'daki Gürcülerin sürekli olarak yenilmeleri üzerine, Gürcistan Hükümeti bölgeye askeri kuvvet sevk etmeye başladı. Ancak, Acara'da Gürcülerin sürekli yenilmesi üzerine İngilizler bu defa da entrikalarla Müslüman Acara'yı örgütleyen İslam Cemiyeti'nin merkezini (Kars'ta bulunuyordu) dağıttılar. Üyelerini tutukladılar. Bu arada Gürcü Hükümeti Batum'da bir propaganda merkezi açarak "*İslam Gürcistanı*" adında bir gazeteyle Müslüman ahaliye kendi düşüncelerini aktarıyorlardı. İngilizlere karşı Acara halkının öfke ve nefretinin artmasından dolayı İngilizler, Acara'yı ve çevresini Gürcülere bırakıp çekilmek niyetindeydiler. İngilizler bu niyetlerini 1 Temmuz 1920'de Batum'dan çekilerek gerçekleştirmişlerdi.⁹⁶ Artık Acaristan'da Menşevik Gürcü işgali başladı ve Menşevik Gürcü idaresi

⁸⁷ Cenub-i Garbi Kafkas hükümeti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Ender Gökdemir, *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara 1989, s. 65.

⁸⁸ Sada-yı Millet gazetesi için bk. Sezgin Özgür Koç, *19. Yüzyılın Son Çeyreği ve 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Acaralar*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s. 44 ve 111.

⁸⁹ "Hilafet-i Muazzama-i İslamiyye'nin Himayesinde Kars-Batum-Ardahan Yekvücut Bir Muhtariyet İçin Hemfikirdir.", *Sada-yı Millet*, 27 Eylül 1335 (27 Eylül 1919), Nu: 58, s. 1.

⁹⁰ Zeyrek, *age.*, s. 33.

⁹¹ Mesut Çapa; "Gürcistan ile Diplomatik Münasebetler ve Ardahan ile Artvin'in Kurtuluşu", *Askeri Tarih Bülteni*, Y. 25/S. 49, (Ağustos 2000), s. 67.

⁹² Dayı, *agm.*, s. 85.

⁹³ Bu raporla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960, s. 309.

⁹⁴ Vekiller ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Fahri Çöker, *Türk Parlamento Tarihi (Milli Mücadele Ve T.B.M.M. I. Dönem:1919-1923)*, C III, TBMM Vakfı Yayınları No: 6, Ankara 1993, s. 141-150. (https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/1265/07_03_2021).

⁹⁵ Karabekir, *age.*, s. 712.

⁹⁶ Karabekir, *age.*, s. 760.

sürecinde halk zulme maruz kaldı.⁹⁷ İşgal karşısında Anadolu'daki Yeni Hükümet (TBMM) ve Mustafa Kemal, çok sert bir ifadeyle bu bölgenin Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu bildirerek bu durumu protesto etti. Nitekim Elviye-i Selase (Ardahan-Batum (Acaristan)) Anadolu'daki Milli Mücadele içinde yer almaktadır.⁹⁸ Acaristan'da İngiliz işgali sona erince bölgeyi Menşevik Gürcüler işgal etti. Menşevik Gürcistan yerine tesis edilen "Şura İdaresi'nin" ilk yaptıkları icraat Acara'ya muhtariyet vermek oldu. Bunu bir beyanname ile ilan ettiler.⁹⁹ Böylece Acaristan otonom bir özellik kazandı.

Sonuç

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslara karşı Acaristan'da Osmanlı Devleti başarılı bir müdafaa içinde oldu. Rusya, Batum'a giremedi. Ancak Osmanlı'nın yenilmesi üzerine Berlin Antlaşması'yla savaş tazminatı olarak Kars, Ardahan ve Batum Ruslara bırakıldı.¹⁰⁰ Bu durum Acaristan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrı kalmasıydı. 1878'de Acaristan'dan Osmanlı Devleti'ne büyük göçler oldu. Osmanlı Devleti, göç eden Acaralılar ve Kafkaslardan göç eden Türk ve Müslümanlarla birlikte Giresun, Samsun, İstanbul, Sinop, Amasya, Sakarya, Bursa ve Balıkesir'in köylerine yerleştirdi.

I. Dünya Savaşı esnasında Rusya'da çıkan Bolşevik Devrimi'yle Çarlık rejimi yıkıldı ve 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması'yla Kars-Ardahan-Batum'un Osmanlı Devleti'ne sınırlarına dâhil olmasıyla Acara bölgesi de Osmanlı sınırları içine girdi.

Mondros Ateşkesi'ndeki maddelere dayalı olarak Türk askerinin bu bölgeden çekilmesiyle Acaristan'da İngiliz işgali başladı.¹⁰¹ İngilizler çekilince bu bölgeyi Gürcülere bıraktılar. Ancak Anadolu'da yeni oluşturulan TBMM'nin Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın giriştiği savaşlarda önce Ermenilerden Kars, Sarıkamış kurtarıldı. Daha sonra Türk ordusu ilerleyip Batum ve Acara'yı aldı. Buraları Gürcü işgalinden kurtardı. Batum Antlaşması'yla Gürcüler, Acara'nın Türkiye'ye bırakılmasına karşı çıkamadıkları gibi antlaşmayı da kabul ettiler. Ancak, Gürcistan'da rejim değişikliği üzerine Menşevik Gürcü Hükümeti, Batum'a gelip Batum'u ilk önce Türklere bırakmak istedi, daha sonra ise "Türkler, buraya yerleşirse atılamaz." diye vazgeçti. Bu maksatla da Batum'u Bolşevik Rusya bıraktılar. Bolşevik Rusya'nın ileride yıkılacağını ve Acaristan'ın bu süreçte Gürcistan'a kalacağını düşünüp Bolşevik Rusya ile anlaştı. Antlaşma gereği Bolşevik Ruslar işgale başlayınca Türk ordusu ileri bir hareketle Batum'u aldı. Rusların Kızıldudusu ile Türk ordusu savaş eşğine gelince Moskova Antlaşması'yla¹⁰² Batum, tüm Acaristan, Ahıska ve Ahılkelek Gürcülere bırakıldı. Türk tarafı, bölgedeki Türklerin kültürlerini koruyacak maddeleri Moskova Antlaşması'na koydurdu. Ancak Acara halkı Osmanlı Devleti'ne bağlanmayı ya da tam bağımsız olmayı amaçlamaktaydı.¹⁰³ TBMM'de çok sert tartışmalar oldu. Batum ve Acara'nın kaybedilmesinin askeri değil siyasi olduğu dile getirildi.¹⁰⁴ Daha sonra ise

⁹⁷ *Kızıl Acaristan Salnamesi*, Batum, 1922, s. 27.

⁹⁸ Dayı, *age.*, s. 85; Zeyrek, *age.*, s. 42; Acaristan'daki Gürcü işgalinin yanı sıra Kars, Ağrı ve Azerbaycan arasındaki bölgelerde yaşayan Türklere Ermeni mezalimi de yaşatıldı. Bu konuda ayrıntılı bilgi edinmek için bk. Abdülhaluk M. Çay-Yaşar Kalafat, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketleri", Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 90, Ankara 1990, s. 29 vd.

⁹⁹ *Kızıl Acaristan Salnamesi*, s. 27.

¹⁰⁰ "Batum Hakkında", *Donanma*, 18 Nisan 1336, C 9, Nu: 113, s. 1820.

¹⁰¹ İngiliz işgal kuvvetlerinin Batum'a çıkmasıyla ilgili bk. BOA, *DH. ŞFR.*, 00607.00056.01.

¹⁰² Moskova Antlaşması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, C I (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 32-38.

¹⁰³ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, C 3, İstanbul 1968, s. 812-813.

¹⁰⁴ Ayrıntılı Bilgi için bk. TBMM Zabıt Ceridesi, I/XIV, Ankara, 1958, s. 114.

Kafkas ülkeleriyle (Ermenistan-Gürcistan-Azerbaycan) Kars Antlaşması imzalandı.¹⁰⁵ Bu antlaşma ile Gürcüler, Moskova Antlaşması'nda Acaralılara tanınan haklara dokunulmayacağını kabul ettiler.

1922 yılında Acaristan'da Kars Antlaşması'nda yer aldığı gibi bir özerk cumhuriyet kuruldu. Daha sonraları buraları işgal eden Sovyet Rusya 1929'da, 1944'te, 1949'da asimilasyon çalışmaları içerisinde Acaristan'daki Türk ve Müslümanları Sibiryaya, Kazakistan'a sürgün ettiler. Daha sonra kendilerinin Müslüman Gürcü olarak tanınmaları koşuluyla Acaristan'a dönmelelerine izin verildi. Bu arada Acaristan Özerk Cumhuriyeti 1922'de kurulmasına rağmen ancak 1938'de ilk anayasada, 1978 yılında da ikinci anayasada yer alabildi.

Hakem Değerlendirmesi/Peer-review	Dış bağımsız / Externally peer-reviewed.
Yazar Katkı Oranı/Author Contribution Rate	%100
Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author have no conflict of interest to declare.

¹⁰⁵ Antlaşmanın bakanlar kurulu kararı ile onayı için bk. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030. 18.1.1/ 4.45.14; Ayrıca Kars Antlaşması'yla ilgili ayrıntı bilgi için bk. Soysal, *age.*, s. 41-47.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Yabancı Arşivler (YB., 21): 7/56 (18 Nisan 1918).

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH.İ.UM): 00020.19.13.21; 00020.19.0013.41.

Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.): 92-283; 93/111; 00607.00056.01.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA): 030. 18.1.1/4.45.14

Gürcistan Devlet Arşivi, Dokumentı: Materialipo Vneşney Politike Zakavkazya: Gruzii, Tiflis, 1919, Vesika No: 6, 7-8.

B. Gazete ve Mecmualar

Atı; Bağçivan; Donanma; Sada-yı Millet; Tanin; Türk Yurdu; Vakit; Yeni Mecmua

C. Resmi Yayınlar

KIZIL ACARİSTAN SALNAMESİ, Batum 1922.

TBMM Zabıt Ceridesi, I/XIV, Ankara 1958.

D. Kitaplar, Makaleler ve Tezler

A.R., "Haftalık İcmal: (Lis) Meydan Muharebesi- Çornin'in İstifası-Batum İşgali", *Donanma*, C 9/S. 113, (ss. 1805-180).

ARMAOĞLU, Fahir, "Bolşevik İhtilali ve Self-Determination", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XVIII/2, (1963), (ss. 211-250).

_____, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, C 1-2: 1914-1995, Genişletilmiş 11. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 1999.

AYDIN, Mustafa, "Acara-Kafkasya'da Gürcistan Cumhuriyeti'ne Bağlı Özerk Bölge", *TDVİA*, C 1, Ankara 2020, (ss. 31-32).

"Batum Hakkında", *Donanma*, 18 Nisan 1336, C 9, Nu: 113, (ss. 1820-1821).

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1952.

_____, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. III, Kısım 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

BIJIŞKYAN, P. Minas (Trabzonlu), *Karadeniz'in Kıyıları, Tarih ve Coğrafyası*, çev. H.D. Andersyan, İstanbul 1969.

BOLSOVER, G. H, "1815-1914 Arasında Rus Dış Politikalarına Bir Bakış", *Belleten*, C.XXX/S. 118, (1966), (ss. 265-290).

CARR, E. H, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, çev. Orhan Suda, İstanbul 1989.

ÇAPA, Mesut, "Gürcistan ile Diplomatik Münasebetler ve Ardahan ile Artvin'in Kurtuluşu", *Askeri Tarih Bülteni*, Y. 25/ S. 49, (Ağustos 2000), (ss. 67-75).

ÇAVDAR, Tevfik, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

ÇAY, Abdülhaluk, M.-Yaşar Kalafat, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990.

ÇÖKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi (Milli Mücadele Ve T.B.M.M. I. Dönem:1919- 1923)*, C III, TBMM Vakfı Yayınları No: 6, Ankara, 1993. (<https://acikeri-sim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1265/07.03.2021>).

- DAYI, Esin, “Elviye-iSelase/Üç Sancak (Kars-Ardahan-Batum)”, *Kars-Ahıska (Akhaltsikhe) Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildirileri*, T.C. Kafkas Üniversitesi, İ. Cavakhişvili Adına Tiflis Devlet Üniversitesi Ahıska Şubesi, Kars 2001, (ss. 82-85).
- EKİCİ, Yunus, “Gürcistan’ın Bağımsızlığını Kazanması İle Birlikte Transkafkasya’da Türk-Gürcü İlişkilerinde Yaşanan Gelişmeler (1918-1920)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 29/S. 1, (Ocak 2019), (ss. 477-490).
- ERDOĞAN, Fahrettin, *Türk Ellerinde Hatıralarım*, İstanbul 1954.
- FAİK NÜZHED, “Batım Mektubu”, *Bağcıvan*, 1 Eylül 1334, C 1 Nu: 4, (ss.75-77).
- GÖKDEMİR, Ahmet Ender, *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara, 1989.
- GÜL, Mustafa, “Elviye-i Selase’nin Osmanlı Devleti’ne İadesi ve Bazı Uygulamalar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C 4/S. 15, Ankara 1995, (ss. 367-380).
- HENZE, Paul, "1995'te Gürcistan", *Yeni Forum*, (Kasım 1995), (ss. 318-319).
- “Hilafet-i Muazzama-i İslamiyye’nin Himayesinde Kars-Batum-Ardahan Yekvücut Bir Muhariyet İçin Hemfikirdir.”, *Sada-yı Millet*, 27 Eylül 1335 (27 Eylül 1919), Numara: 58.
- IADIGAROV, Emin, *Osmanlı Devleti-Güney Kafkasya İlişkileri (1917-1918)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Konya 2017.
- KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960.
- KAZIM ŞİNASI, “Şuun-Batum-Kırk Seneden Beri Ana Vatandan Uzak Yaşayan Karadeniz’in Anahtarı, Batım”, *Yeni Mecmua*, 18 Nisan 1918, C 2, 1. Sene, S. 40, (s. 279).
- KILIÇ, Selami, “1917-1918’de Kafkasya’daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığında, Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gücü Komitesi’nin Bu Konudaki Çalışmaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 4, (Erzurum 1996), (ss. 19-51).
- _____, “Brest-Litovks Barış Sonrası Kafkasya’daki Bazı Askeri ve Siyasi Gelişmeler”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri-I (XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkasya)*. (24 – 26 Ekim 2001-İstanbul), Ankara: Genelkurmay Basımevi 2003, (ss. 334-335).
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Ellerin Fethi: 1451-1590*, Ankara 1976.
- KOÇ, Sezgin Özgür, *19. Yüzyılın Son Çeyreği ve 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Acaralar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2007.
- KURAT, Akdes Nimet, “Üç Sancak: Kars, Batım, Ardahan”, *Türk Yurdu*, VII/3 (345), Ankara 1970, (ss. 25-28).
- _____, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917’ye Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- _____, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- KURAT, Yuluğ Tekin, “1878-1919 Arasında Türk-Rus ilişkilerinin Siyasal Anatomisi”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 yıl (1491-1991)*, (Ankara, 12-14 Aralık 1992), Ankara 1992, (ss.142-143).
- NAZIRLI, Zarıfa, *Rusça Kaynaklarda Birinci Dünya Savaşı Rusya Türkiye İlişkileri*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2020.
- MEYDAN LAROUSSE *Büyük Lûgat Ansiklopedi*, C I, İstanbul 1992.
- OSMANLI BELGELERİNDE Birinci Dünya Harbi I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 130, İstanbul 2013.

- ÖZTOPRAK, İzzet, “Maverayı Kafkas Hükümeti”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri-I* (XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar), (24-26 Ekim 2001/Ekim), Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003, (ss.127-136).
- RIZA NUR, *Hayat ve Hatıratım*, C 3, İstanbul 1968.
- SARAY, Mehmet, “Türkiye’nin Kafkasya Siyaseti”, *Sekizinci Asker Tarih Semineri Bildirileri-I*, (XIX. ve XX. yy’da Türkiye ve Kafkasya), (24-26 Ekim 2001-İstanbul), Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003, (ss. 554-556).
- SARI, Mustafa, “Batım’da Son Türk İdaresi (1921)”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 2, Kafkasya Özel Sayısı (2017), (ss. 475-506).
- SAYDAM, Abdullah, *Kafkasya’da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Trabzon 1993.
- SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları, C I (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- ŞAHİN, Enis, *Türkiye ve Maverâ-yı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batım Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- TOGAN, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihi’ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- URAN, Hilmi, *Hatıralarım*, Ankara 1959.
- YAVUZ, Nurcan, “Erzincan Mütarekesi’nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVII/28 (Ankara 1995), (ss. 207-232).
- YEL, Selma, “Osmanlı Ordusunun Kafkasya Hareketi ve Bakü’nün Kurtarılması”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Y. 1/ S. 2, (Ağustos 2003), (ss. 111-120).
- YERASİMOS, Stefanos, *Türk-Sovyet İlişkileri*, İstanbul 1979.
- ZEYREK, Yunus, *Acaristan ve Acaralar*, Ankara 2001.